

**М.М. Огієнко, канд. техніч. наук, доцент
Миколаївська філія КНУКіМ**

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В РЕГІОНАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ УКРАЇНИ

У статті досліджуються ефективність людського потенціалу в регіональних соціально-економічних системах України. В результаті дослідження встановлені напрямки покращення ефективності інвестицій в людський капітал соціально-економічних систем Причорноморського регіону та для підвищення рейтингу Причорноморського регіону за індексом людського розвитку в розрізі освіти.

Визначено, що за для забезпечення ефективності процесів інвестування в людський капітал необхідно забезпечити виконання інтересів всіх учасників процесу формування людського капіталу.

Ключові слова: людський потенціал, інвестиції, інфляційні процеси, освіта, регіональна економіка.

Постановка проблеми. Зі здобуттям незалежності у 90-ті роки регіони держави отримали різні стартові економічні та соціальні умови. Низка кризових періодів, що мала після цього місце, лише поглибила вже наявний дисбаланс.

Різні рівні розвитку людського потенціалу регіонів викликані різноманітними історико-культурними, політичними, соціально-економічними та природно-кліматичними чинниками. Зростання рівня життя населення регіону залежить від ряду факторів серед яких: наявність природних ресурсів, трудовий потенціал, розвиток малого та середнього підприємництва, ефективність роботи владних структур тощо.

Аналіз останніх досліджень. В умовах розвитку інформаційного простору оновлюються концептуальні підходи до сутнісного розуміння людського капіталу шляхом перерозподілу співвідношення між економічними та соціо-гуманітарними складовими в сторону зменшення першої та зростання другої компоненти. У європейському світогляді інтелект, освіта, професійний досвід, соціальна мобільність беззаперечно визнаються головною складовою національного багатства та основним ресурсом соціально-економічного розвитку. Останніми десятиріччями до

цих традиційних індикаторів конкурентоспроможності додалась здатність до креативності та інновацій у професійній діяльності і соціальному житті, запорукою якої є високий творчий потенціал суспільства. Виходячи зі свого європейського вибору Україна започатковує процес змін, поділяючи основні ідеї і принципи Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і Європейської соціальної хартії, покладаючи в основу свого подальшого розвитку інтереси людини, її прагнення жити і творити в гармонії зі своїми цінностями, із суспільством і природою. Спираючись на цей підхід, Україні необхідно суттєво змінити бачення ролі людини в політичному, економічному і соціальному житті країни. Українській державі необхідна цілісна політика гуманітарного розвитку, адекватна модернізаційним викликам.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є дослідження ефективності людського потенціалу в регіональних соціально-економічних системах України.

Виклад основного матеріалу. Незалежно від трактування різними вченими, капітал є складовою товарно-грошових відносин. За умови активної участі людини, капітал може створюватися, перетворюватися, зростати або зменшуватися. Людський капітал володіє не тільки можливістю створювати матеріальні блага, а й можливістю створювати нову вартість., котра в свою чергу, виступає джерелом соціально-економічного зростання.

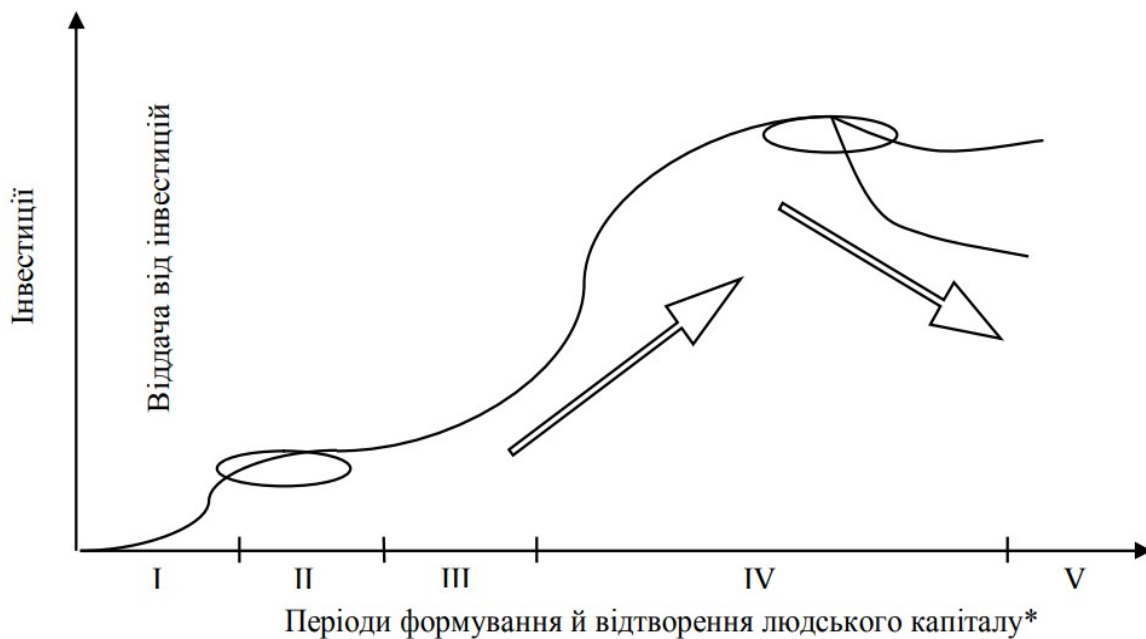
На сучасному етапі соціально-економічний розвиток не може обмежуватися екстенсивним нарощуванням кількісних показників, а повинен супроводжуватися інноваційними процесами. Будь які інновації потребують інвестиційних вкладень. Будь-яка значима інновація не може постати за рахунок поточних витрат. Вона є наслідком інвестицій, часто спочатку венчурних, а потім і виробничих [3].

Сучасне розуміння категорії «людський капітал» доводить, що суми повернення коштів від інвестицій в людський капітал можуть перевищувати суми повернення коштів від вкладень у фізичний капітал. Інвестиції в людський капітал із плином часу підвищують свою ефективність. Працівники стають капіталістами не тільки від розширення власності на корпоративні акції, а й від знань, навичок, таланту, що мають економічну цінність [1, с. 32].

Розкриття соціально-економічної сутності інвестування в людський капітал потребує визначення їх ефективності. Складність економічної оцінки ефективності інвестування в людський капітал пояснюється тим,

що наслідком інвестування в людський капітал можуть бути певні нові якості, вміння, навички або набуті компетентності людини, які неможливо виміряти або надати їм вартісну оцінку.

Невід’ємним параметром інвестування в людський капітал є фактор часу. Було б наочніше представлення наведеного дослідниками графіку розрахунку «життєвого циклу інвестицій в людину» за допомогою гіпотези Грублера-Фетісова не за фазами розвитку людини, а відповідно періодів формування і відтворення людського капіталу (рис. 1.).

* I, II, III, IV, V – періоди формування і відтворення людського капіталу:

I – дошкільного виховання;

II – шкільної освіти;

III – професійної освіти;

IV – трудової діяльності;

V – пенсійного забезпечення;

---- вкладення інвестицій у людський капітал;

==> віддача від інвестиційних вкладень.

Рис. 1. Схема процесу інвестування та відтворення людського капіталу

Схематичне зображення процесу інвестування та відтворення людського капіталу передбачає розбиття періоду життя людини на п'ять проміжків в залежності від особливостей потреб інвестування. На перших трьох часових проміжках (дошкільне виховання, шкільна освіта та професійна освіта) за рахунок інвестицій в людський капітал формується базис подальшого зростання або розвитку, як окремої людини, так і

громади, регіону, країни. Відсутність або недостатність інвестицій на цих життєвих етапах людського розвитку може призвести до неефективності, навіть недоцільності подальших вкладень в людський капітал.

Саме тому, повертаючись до результатів аналізу здійсненого в попередньому параграфі, ті регіони для яких низький рейтинг за індексом освіти, не виправивши ситуацію із рівнем освітніх процесів, можуть втратити можливість подальшого економічного розвитку незалежно від оцінки сучасного стану інших складових людського потенціалу (відтворення, соціальне становище, комфортне життя, добробут та гідна праця). Відсутність або недостатній рівень інвестицій у розвиток освіти в регіоні може призвести до втрати ефективності інвестицій в людський капітал в період трудової активності.

Особливої уваги з точки зору інвестування потребують два періоди: період переходу від шкільної освіти до вибору і початку професійної освіти, коли відбувається формування професійних компетентностей; період трудової діяльності коли виникає потреба оновлення професійних вмінь і навичок, підвищення кваліфікації тощо.

Віддача від інвестиційних вкладень в розвиток людського потенціалу починається з моменту переходу людини від професійної освіти до професійної діяльності. Причому віддачу отримують одразу самі працівники у вигляді заробітної плати, роботодавці – у вигляді отриманого доходу і прибутку, регіон та країна – у вигляді формування надходжень до бюджету тощо. Найвищі темпи зростання віддачі від інвестиційних вкладень в розвиток людського потенціалу відповідають періоду трудової діяльності до моменту виникнення потреби в подальших інвестиціях на оновлення професійних вмінь і навичок. Далі відбувається зменшення темпів зростання від інвестиційних вкладень в розвиток людського потенціалу, але вони не зникають навіть при виході людини на пенсію, адже сама людина отримує пенсію за рахунок пенсійного страхування, роботодавець продовжує отримувати дохід або прибуток від працівників яким був переданий досвід, від попередньо запущених виробничих процесів, здійснених винаходів тощо.

Завдяки розвитку теорії людського капіталу освіта перестала сприйматися як один із видів невиробничого споживання, а стала трактуватися як інвестиції в людський капітал, що не лише приносить прямі економічні та зовнішні соціальні вигоди, а й стимулюють економічне зростання.

У країнах з розвинутою ринковою економікою витрати держави на

освіту значні і постійно зростають. Державний вплив на цю сферу має яскраво виражений економічний характер. Освіта стає елементом стратегії економічного зростання, а сприяння йому та його прогнозування увійшло у практику державного регулювання всіх розвинутих країн. У розвинутих країнах держава виходить з того факту, що чим краща освітня підготовка робочої сили, тим значніша її роль у виробництві, тим менше в країні соціальних проблем, пов'язаних із безробіттям, бідністю, злочинністю тощо. Вивчення ефективності освіти з точки зору її впливу на економічне зростання має велику практичну цінність у зв'язку з тим, що, по-перше, виявляє джерела та чинники економічного зростання, по-друге, сприяє оптимальному розподілу ресурсів між різними сферами, по-третє пояснює розподіл доходів у суспільстві, по-четверте, впливає на поведінку споживачів освітніх послуг як інвесторів системи освіти [2, с. 28].

Враховуючи, важливість інвестицій у розвиток освіти для розвитку людського потенціалу, проаналізуємо сучасний стан і тенденції фінансування системи освіти в Україні на підставі статистичних даних.

Найбільша частка (від 75 % до 85 %) витрат на освіту в Україні здійснюється за рахунок державних (бюджетних) коштів. В структурі витрат за провайдером освіти, найбільша частка (від 36,8 % до 42 %) витрат здійснюється на перший етап вищої освіти. Враховуючи інфляційні процеси в Україні, закономірність зміни витрат на освіту будемо визначати для показників в млн US\$.

Сучасні методи характеристики статистичних закономірностей використовує низку пакетів прикладних програм серед яких пакет Microsoft Office. В середовищі табличного процесора Microsoft Excel підтримуються можливості представлення закономірностей у вигляді трендових рівнянь на основі припущень:

- Початкові рівні ряду динаміки відображають основну тенденцію, кожен рівень ряду розкладається на основну тенденцію і залишкову величину;
- За допомогою арсеналу математичних функцій можливо описати будь-яку закономірність;

Відхилення прогнозованих (оціночних) показників від фактичних даних піддається вимірюванню за допомогою математичних характеристик.

Ступінь наближення оціночних показників до фактичних значень відображає коефіцієнт множинної детермінації:

$$R^2 = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n l_i^2}{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}, \quad (1)$$

де y_i – фактичне значення i -го показника;
 \bar{y} – середнє значення показника для досліджуваного періоду;
 l_i – відхилення фактичної точки від оціночної точки загладжуваної прямої.

Чим ближче до 1 наближається R^2 , тим менше відхилення оціночних показників від фактичних значень.

Накладемо на розподіл витрат на освіту в млн US\$ лінію тренду, вибравши такий її алгебраїчний вигляд, який буде забезпечувати максимальне значення показника R^2 . Отримаємо рівняння тренду у вигляді експоненціальної кривої: $y = 16266e^{-0,118x}$, яка згладжує тенденцію зміни витрат на освіту в млн US\$ з коефіцієнтом множинної детермінації, що дорівнює $R^2 = 0,7151$.

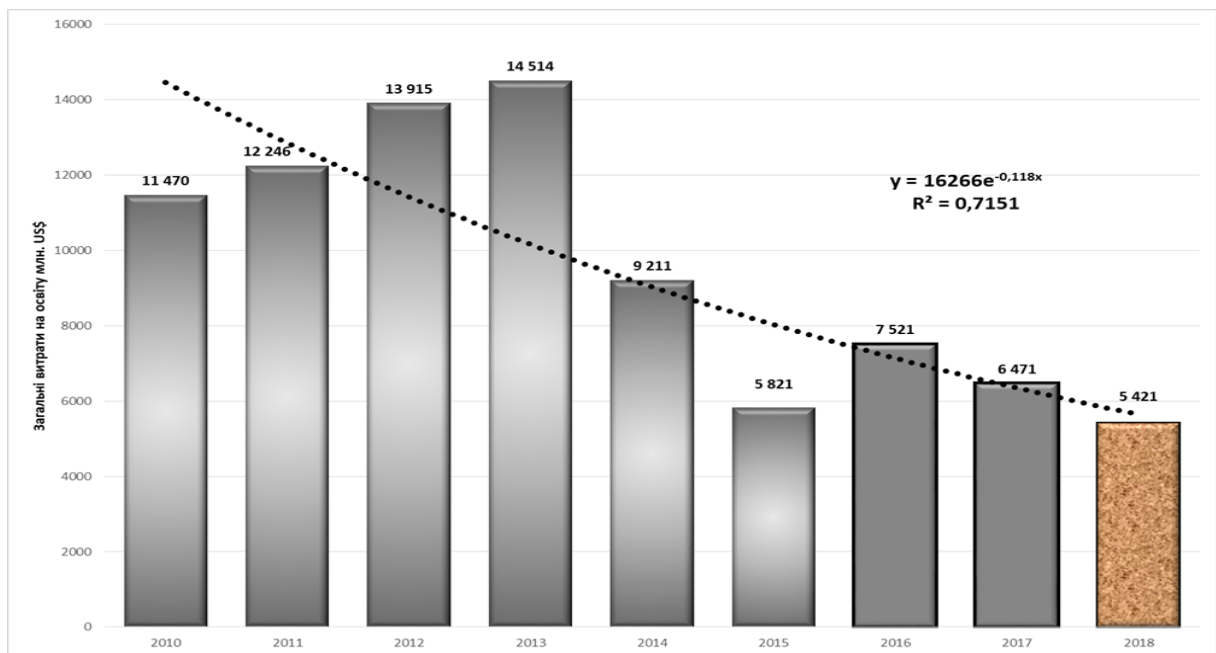

Рис. 2. Тенденція зміни витрат на освіту в Україні, млн US\$

Шляхом перенесення визначеної закономірності зміни витрат на освіту за 2007-2015 роки можна очікувати, що у 2018 році витрати на освіту становитимуть 5421 млн US\$. Виявлена тенденція може змінитися в сторону покращення, тобто зростання витрат на освіту за рахунок імплементації норм нових законодавчих актів про освіту та завдяки проголошеним реформам освітньої галузі [5].

Залежність Валового внутрішнього продукту в млн US\$ від загальних витрат на освіту в млн US\$ представлена на рис. 3.

Графічне представлення залежності Валового внутрішнього продукту в млн US\$ від загальних витрат на освіту в млн US\$ дає можливість стверджувати, що варіація валового внутрішнього продукту майже на 96 % залежить від витрат на освіту в млн US\$ і ця залежність має вигляд полінома третьої степені: $y = 2E-09x^3 - 0,0003x^2 + 16,874x + 4132,5$.

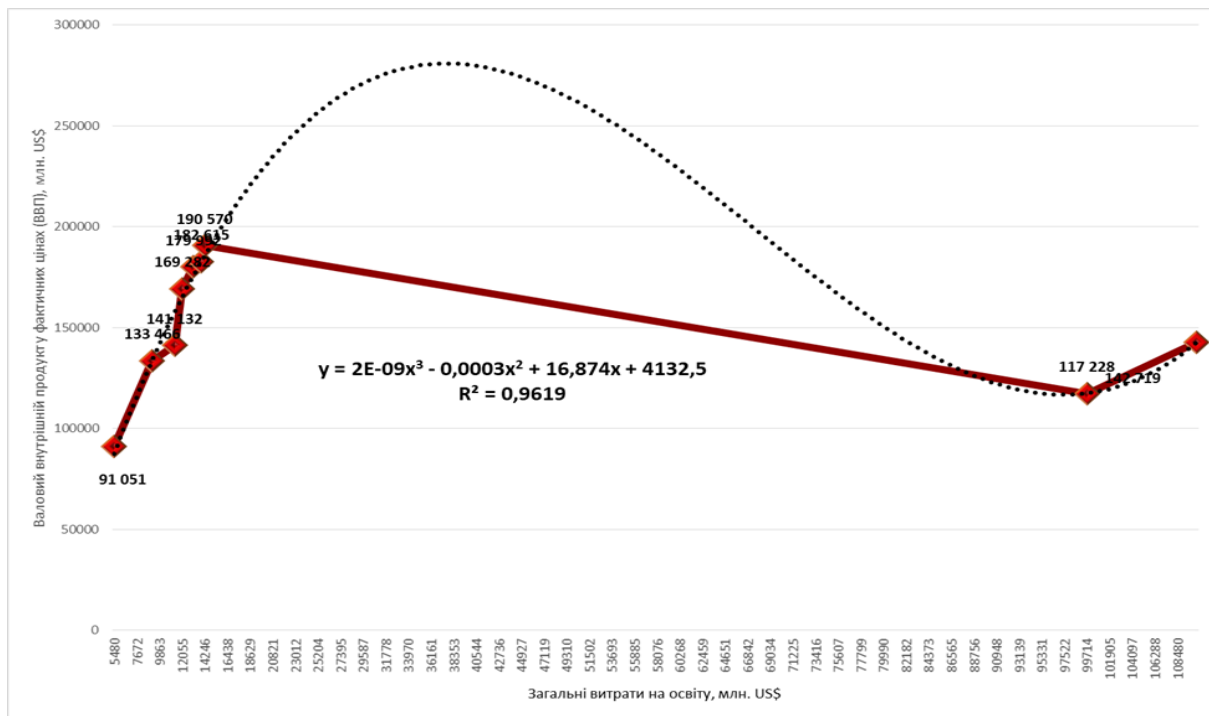

Рис. 3. Залежність Валового внутрішнього продукту в млн US\$ від загальних витрат на освіту в млн US\$

Міністерство освіти і науки виступає найбільшим адміністратором центрального бюджету і контролює 81,5 % центрального фінансування (22,4 % всіх витрат державного сектора), тоді як решта коштів розподіляється Міністерством охорони здоров'я (9,3 %) та іншими центральними урядовими органами (Міністерством внутрішніх справ (3,5 %), Міністерством культури (2,5 %)). Решта фінансових посередників, з числа органів державного управління, контролювали лише 3,2 % коштів Державного бюджету, спрямованих на освіту. Але більш суттєву роль у розподілі коштів, спрямованих в систему освіти відігравали регіональні та місцеві органи управління, що здійснювали пряме фінансування освіти за рахунок коштів місцевих бюджетів, які в 2,6 рази перевищували кошти з Державного бюджету. Місцеві урядові структури розподіляли у 2015 р. 72,5 % всіх державних фондів і 60,5 % загальних витрат на освіту [5].

З метою підтвердження на рівні регіональної економіки виявлених тенденцій зміни та кореляційних залежностей пов'язаних із загальними витратами на освіту, дослідимо вплив індексу освіти на величину валового регіонального продукту. Оскільки, на момент дослідження величина валового регіонального продукту на Сайті Державної служби статистики представлена тільки за 2015 р., то і величину індексу освіти для регіонів візьмемо за 2015 р.

Активи людського капіталу формуються за рахунок різних джерел інвестування, основне з яких державні і місцеві бюджети, другим джерелом виступають домогосподарства – це кошти батьків і родин, третє джерело становлять роботодавці. Враховуючи реформування бюджетного процесу, зменшення бюджетного фінансування на навчання студентів та нарощування контрактної форми навчання у вищих навчальних закладах, особливу увагу треба приділити активізації роботодавців в напрямку фінансування освіти на основі відбору серед студентів та випускників шкіл обдарованої молоді з метою подальшого забезпечення господарської діяльності. В такому випадку, для роботодавців в якості мотивації буде той факт, що вони зможуть забезпечувати себе кваліфікованими працівниками. Витрати на навчання майбутніх працівників через п'ять років будуть переростати в економічну вигоду, яку підприємці будуть отримувати у вигляді новаторських пропозицій та прибутку [4, с. 14]..

Завдання роботодавця не тільки забезпечити високу пряму, адресну віддачу від інвестицій у людський капітал (що, крім того, впливає на недопущення плинності серед кваліфікованих кадрів, у підготовку і підвищення кваліфікацій яких вкладені кошти), а й за рахунок вкладених інвестицій досягти високого рівня економічного й соціального розвитку підприємства, що додатково створює відповідний корпоративний імідж і буде заохочувати висококваліфікованих працівників інших компаній змагатися за право працювати на такому підприємстві. При цьому з'являється можливість економити на майбутніх власних інвестиціях у формування людського капіталу при залученні для роботи на підприємстві вже підготовлених на достатньо високому рівні кадрів (проінвестованих за їх власний рахунок, або інших роботодавців, які витративши кошти не забезпечили заходів закріплення кадрів на своїх підприємствах) [6].

Ризик роботодавців фінансування підготовки майбутніх фахівців полягає в тому, що даний фахівець може бути корисним і реалізовувати свої можливості на будь-якій іншій фірмі. Саме тому в угодах на навчання слід зазначати обов'язковий термін роботи після закінчення навчання на фірмі роботодавця, який здійснює оплату за навчання. Вчений Г. Беккер,

визнаний класик концепції людського капіталу, справедливо зазначав, що підготовка майбутнього фахівця дає йому знання і навичками, які він може реалізувати на будь якій фірмі [1].

З метою забезпечення ефективності процесів інвестування в людський капітал необхідно забезпечити виконання інтересів всіх учасників процесу формування людського капіталу: фізичних осіб, роботодавців, держави. Кожен учасник процесу формування людського капіталу може мати свої інтереси, але тільки комплексне виконання цих інтересів забезпечить ефективність інвестування в людський капітал.

Таким чином, процес інвестування в людський капітал охоплює безліч невизначених факторів. В центрі цього процесу стоїть людина як носій набутих знань, умінь і навичок. Саме тому питання визначення ефективності інвестування в людський капітал не може бути однозначним і потребує подальших досліджень.

Для характеристики освіти в регіональному розрізі Державна служба статистики наводить динаміку наступних показників:

- Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами;
- Кількість загальноосвітніх навчальних закладів;
- Кількість учнів загальноосвітніх навчальних закладів у розрахунку на 10000 населення;
- Кількість професійно-технічних навчальних закладів;
- Кількість учнів, слухачів професійно-технічних навчальних закладів у розрахунку на 10000 населення;
- Кількість вищих навчальних закладів;
- Кількість студентів вищих навчальних закладів у розрахунку на 10000 населення.

Показник охоплення дітей дошкільними навчальними закладами (у відсотках до кількості дітей відповідного віку) в Миколаївській та Херсонській областях за весь досліджуваний період 2010-2016 рр. перевищував відповідне по Україні значення. А в Одеській області щороку показник охоплення дітей дошкільними навчальними закладами нижче середнього по Україні значення. Таким чином, для підвищення рейтингу Одеської області за індексом людського розвитку необхідно збільшити охоплення дітей дошкільними навчальними закладами.

За досліджуваний період часу в Одеській області щороку була найбільша кількість загальноосвітніх навчальних закладів серед областей Причорноморського регіону, але сам по собі цей показник не інформативний і не порівнюваний, як і більшість абсолютних величин.

Показник кількості учнів загальноосвітніх навчальних закладів у

розрахунку на 10000 населення в усіх областях Причорноморського регіону за весь досліджуваний період 2010-2016 рр. перевищував відповідне по Україні значення.

Кількість професійно-технічних навчальних закладів в Миколаївській та Херсонській областях залишалася немінною за період 2010-2016 рр. і становила відповідно 32 та 26, а в Одеській області зменшилася із 42 до 38. За умови зростання потреби ринку праці в робітничих професіях доцільно збільшити кількість професійно-технічних навчальних закладів або розширити спектр спеціальностей, що готують в цих навчальних закладах.

Кількість учнів, слухачів професійно-технічних навчальних закладів у розрахунку на 10000 населення в Миколаївській та Херсонській областях за весь досліджуваний період 2010-2016 рр. перевищувала відповідне по Україні значення, а в Одеській області цей показник був нижче середнього значення. Це ще раз доводить потребу в додаткових заходах щодо розвитку професійно-технічних навчальних закладів в Одеській області та Причорноморському регіоні.

Показник кількості вищих навчальних закладів за досліджуваний період коливався в усіх областях Причорноморського регіону, проте для аналізу вищої освіти Причорноморського регіону цього одного показника недостатньо.

Кількість студентів вищих навчальних закладів у розрахунку на 10000 населення тільки в Одеській області перевищувала відповідне середнє по Україні значення, а в Миколаївській та Херсонській областях за весь досліджуваний період 2010-2016 рр. цей показник був нижче середнього значення.

Висновки із цього дослідження. Таким чином для покращення ефективності інвестицій в людський капітал соціально-економічних систем Причорноморського регіону та для підвищення рейтингу Причорноморського регіону за індексом людського розвитку в розрізі освіти слід збільшувати, особливо в Миколаївській та Херсонській областях кількість студентів вищих навчальних закладів у розрахунку на 10000 населення; збільшити кількість професійно-технічних навчальних закладів або розширити спектр спеціальностей, що готують в цих навчальних закладах та посилити профорієнтаційну роботу; збільшити охоплення дітей дошкільними навчальними закладами, особливо в Одеській області.

Бібліографічний список: 1. Беккер Г.С. Человеческое поведение: экономический подход / Г.С.Беккер; пер. с англ., сост., науч. ред., послесл.

Р.И. Капе-люшников. – М.: ГУ ВШЭ, 2003. – 672 с. 2. Кір'ян Т. Нове в теорії, методології та практиці людського капіталу / Т. Кір'ян, Ю. Куліков // Аспекти праці. – 2008. – № 4. – С. 26-31. 3. Лагодієнко В.В. Концептуальна модель розвитку регіонального агропромислового виробництва / В.В. Лагодієнко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 8. – С. 1259-1262. 4. Розпутенко І. В. Пріоритетні напрями розвитку гуманітарної сфери в Україні в контексті політичного процесу / І.В. Розпутенко, С.О. Москаленко. // Державне управління: теорія та практика. – 2012. – № 2. 5. Статистичний бюлетень «Національні рахунки освіти України у 2015 році» [за ред. О. Кармазіної]. – Київ: Держ. служба статистики України, 2016.– 50 с. 6. Хромов, М.І. Інвестиції в людський капітал: особливості визначення та критерії оцінки ефективності // Економіка промисловості. – 2010. – № 2. 7. Іртищева І.О. Державно-приватне партнерство як механізм підвищення міжнародної конкурентоспроможності в умовах глобальних викликів / І.О. Іртищева, М.І. Стегней // Вісник Хмельницького національного університету / Науковий журнал. – Хмельницький, 2013, № 5, Т. 1 (204). – С. 272-275. 8. Іртищева І.О. Інвестиційна привабливість економіки: міжрегіональні асиметрії / І.О. Іртищева, І.С. Крамаренко // Регіональна економіка. – 2014. – № 2 (72). – С. 84-94.

Огиенко М.М. Эффективность человеческого потенциала в региональных социально-экономических системах. В статье исследуются эффективность человеческого потенциала в региональных социально-экономических системах Украины. В результате исследования установлены направления повышения эффективности инвестиций в человеческий капитал социально-экономических систем Причерноморского региона и для повышения рейтинга Причерноморского региона по индексу человеческого развития в разрезе образования.

Определено, что при для обеспечения эффективности процессов инвестирования в человеческий капитал необходимо обеспечить выполнение интересов всех участников процесса формирования человеческого капитала.

Ключевые слова: человеческий потенциал, инвестиции, инфляционные процессы, образование, региональная экономика.

Ogienko M.M. Efficiency of human potential in regional socio-economic systems. Different levels of development of the human potential of the regions are caused by various historical, cultural, political, socio-economic and natural-climatic factors. The growth of living standards in the region

depends on a number of factors, including the availability of natural resources, labor potential, the development of small and medium enterprises, the efficiency of government structures, etc.

The purpose of this article is to study the effectiveness of human potential in regional socio-economic systems of Ukraine.

At the present stage, socio-economic development can not be limited to extensive quantitative increase, but should be accompanied by innovative processes. Any innovations require investment investments. Any significant innovation can not come at the expense of current costs. It is a consequence of investments, often initially venture, and then productive.

Particular attention from the point of view of investment requires two periods: the transition from school to the choice and start of vocational education, when the formation of professional competence; period of work when there is a need to upgrade professional skills, skills development, etc.

In order to confirm at the level of the regional economy the revealed trends of change and correlation dependencies related to the general expenses on education, we will study the influence of the education index on the value of the gross regional product.

In order to ensure the efficiency of the processes of investing in human capital, it is necessary to ensure the fulfillment of the interests of all participants in the process of formation of human capital: individuals, employers, and the state. Each participant in the process of shaping human capital can have its own interests, but only a complex implementation of these interests will ensure the efficiency of investing in human capital.

The result of work. Thus, in order to improve the efficiency of investment in human capital of the socio-economic systems of the Black Sea region and to increase the rating of the Black Sea region, the number of students of higher education institutions per 10000 population should be increased according to the index of human development in the context of education, especially in the Mykolaiv and Kherson regions; increase the number of vocational schools or expand the range of specialties trained in these educational institutions and strengthen professional guidance work; to increase the coverage of children by pre-school educational institutions, especially in the Odessa region.

Key words: human potential, investments, inflation processes, education, regional economy.

Стаття надійшла до редакції: 11.01.2018 р.